

SAMETOVÁ REVOLUCE 1989 A TRANSFORMACE EKONOMICKÉHO SYSTÉMU (ZAMYŠLENÍ PAMĚTNÍKA)

Ing. Václav Kupka, CSc.

Redakční poznámka: Níže uvedený text je přípravou přednášky, která byla přednesena na konferenci Regionální rozvoj mezi teorií a praxí dne 11. dubna 2019 na Vysoké škole regionálního rozvoje a Bankovním institutu – AMBIS a která měla být podkladem článku pro náš časopis. Než ale Ing. Kupka mohl článek napsat, náhle 7. května zemřel. Ing. Václav Kupka CSc., emeritní pedagog naší školy a milý kolega, který nevynechal konference, ani jiná setkání našich regionalistů a dovedl k diplomu řadu studentů, zejména na VŠRR. Je to ztráta pro tvůrčí kolektiv i pro regionalistiku, jeho skromnost a znalosti byly výjimečné. Velmi děkujeme paní Evě Kupkové za laskavé poskytnutí textu k publikování a zároveň bychom jí chtěli vyjádřit naši hlubokou soustrast nad ztrátou manžela. Čest jeho památce!

1. Na počátku byly dva směry

Reformní („gradualistický“) směr byl pokusem pokračovat v procesu přerušném normalizací. „Osmašedesátníci“ sice navazovali na Pražské jaro 68, ale existoval už posun, který lze stručně vyjádřit asi takto: trh ano ale pomalu, privatizace jako jedna z možností, ale nejprve restrukturalizace podniků a rozbití administrativních monopolů. Předpokládali přechodné období, ale s tím existovalo i riziko, že celý proces se rozplyne do ztracena.

Transformační („šokový“) směr: vycházel ze zkušenosti i z teorie; obojí prokázalo, že na minulost nelze navazovat. „Nová generace“ považovala za základ „trh bez přívlastků“, který prosadí nezbytnou restrukturalizaci. Nutnou podmínkou byla masová privatizace a zároveň rychlý postup; jinak existovalo riziko otřesů, které společnost už nepřijme.

Spor V. Klause s VI. Komárkem. Klíčovým momentem se stala skutečnost, že oblíbenec listopadových demonstrací, Václav Komárek, jako místopředseda federální vlády nebyl s to předložit žádnou smysluplnou alternativu (konstatování tvrdé ale pravdivé). Vláda přijala návrh Klausova týmu.

2. Zvítězila Klausova koncepce

Koncepci lze shrnout do tří navazujících, vzájemně podmíněných kroků:

První krok: liberalizace cen a zahraničního obchodu jako cesta k restrukturalizaci a konkurenceschopnosti. To mj. vyžadovalo propojení velkoobchodních a maloobchodních cen (odstranění dotací) a propojení koruny se světem – její směnitelnost (zpočátku pouze pro běžný obchod).

Druhý krok: dvě „kotvy“ zabraňující extrémní reakci na liberalizaci, čili zabraňující nepřiměřené inflaci, nezaměstnanosti a vnější nerovnováze. Těmito kotvami byla jednak devalvace koruny, která zlevnila vývoz a zdražila dovoz, a zmrazení růstu mezd, které snížilo riziko inflace. Bylo by možné uvést ještě jednu, implicitní „kotvu“, totiž časově omezenou zdrženlivost obyvatelstva, které bylo

zpočátku srozuměno s „utažením opasků“. Bezprostřední inflace a pokles HDP nebyly zanedbatelné, ale v mezinárodním srovnání menší a hlavně rychle pominuly.

*Třetí krok: **privatizace** jako zásadní moment transformace, jehož podmínkou byla masovost a politická podpora.*

Spor V. Klause a T. Ježka. Klíčovým momentem tady bylo rozkmotření dvou výrazných autorů transformace a dlouholetých přátel v pohledu na privatizaci. Součástí Klausovy strategie totiž byla *preferance rychlosti* využívající počáteční politické podpory, čili kuponová privatizace (*přístup pragmatický*). Ježek preferoval důslednější *institucionální zabezpečení* celého procesu a využití více forem privatizace (*přístup principiální*). Ve skutečnosti měli oba (svou) pravdu, což bude zřejmější z níže uvedeného stručného přehledu.

Především je nutné připomenout, že *výchozí stav* před privatizací nebyl příznivý, neboť hodnota státních podniků (majetku) byla ve skutečnosti značně diferencovaná a hlavně relativně nízká. Zároveň ale existoval velký nedostatek kapitálu nezbytného pro investice do zvýšení konkurenceschopnosti podniků. A v neposlední řadě tu byly v čase rychle rostoucí „politické náklady“, neboli očekávatelný pokles veřejné podpory.

Tabulka č.1.: Formy privatizace, jejich výhody a transformační náklady
vč. Politických nabízí toto stručné schéma:

	<i>výhody</i>	<i>nevýhody</i>
kuponová privatizace	motivace veřejnosti	rozptýlené vlastnictví
restituce a tzv. malá privatizace	rychlý výsledek	nezvládnuta v zemědělství
přímý prodej zahraničním vlastníkům	přiliv kapitálu a know how	obavy veřejnosti
prodej managementu	domácí vedení	rizikové bankovní úvěry

3. Transformace a další vývoj

V roce 1994 V. Klaus prohlásil transformaci za ukončenou. Její úspěšnost vynikne zejména v mezinárodním srovnání. Nicméně čas šel dál.

Spor V. Klause s M. Zemanem. Představitel nastupující opozice od počátku kritizoval zejména kuponovou privatizaci, nejprve rozdrobené vlastnictví, pak jeho nezvládnuté soustředění do fondů. Přidal se rovněž ke kritice tzv. bankovního socialismu, kdy reakcí na nedostatek kapitálu bylo poněkud benevolentní poskytování bankovních úvěrů, které postupně stále více ohrožovalo (státní) banky. A Zemanova vláda pak učinila překvapivý krok – zahájila *privatizaci bank*. Dá se říci, že teprve tím byla transformace dovršena, ale nepopíratelným smyslem této fáze privatizace bylo i získání prostředků na velkorysejší sociální politiku.

Je také třeba uznat, že *transformační náklady* (tedy náklady transformace) nebyly malé. Zahrnují odepsanou (účetní) hodnotu nevyužitelných podniků či jejich částí, odepsané pohledávky za nesplacené úvěry, závazky státu na odstranění minulých škod, a v neposlední řadě „tunelování“. Dnes nemá smysl diskutovat, jestli tyto náklady mohly být nižší. Současné pokusy o zásadní kritiku transformace mají stejnou relevanci jako přežívající pokusy svádět po třiceti letech kdesi na socialistickou minulost. Problém totiž leží jinde.

Spor o další směřování. Není ani podstatné, zda konec transformace budeme datovat rokem 1994 nebo o něco později. Klíčovým se stalo, že neexistoval program pro další období, chyběla *post transformační strategie*, čili jasná a stabilní strukturální a regionální politika. První, kdo tento nedostatek zdůraznil, byl jeden z tehdejších nejvyšších představitelů ODS, *J. Zieleniec*, ale neuspěl. A pak se už se jen začaly střídát jednotlivé vlády často s životností kratší než jedno volební období – a bez vize.

Důsledkem tohoto faktu je dnes jednostranná orientace zahraničního obchodu, rostoucí zadlužení státu (jakkoliv mnohé země kolem mají dluhy větší), zbytečně velké zaostávání mezd za Evropou, aktuální nedostatek pracovních sil a dlouhodobě narůstající disparity sociální i regionální. Tady začíná diskuse o budoucnosti.